

Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Karadeniz Technical University Journal of The Faculty of Divinity
ISSN: 2148-5011 | e-ISSN 2618-611X
KTÜİFD, cilt / volume: 5, sayı / issue: 1
(Bahar / Spring 2018): 87 - 121

Mâverdi'nin Edebü'l-Kâdî Adlı Eseri Çerçevesinde Sünnet Anlayışı
Mâverdi's Comprehension of Sunnah in the Framework his Book Edebü'l-Kâdî

Ahmet Başaran Manav

Öğr. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku
Anabilim Dalı.
Lec., Karadeniz Technical University, Faculty of Theology, Department of
İslamic Law.
Trabzon/Turkey

e-mail: manavahmet@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6138-8980

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 2 Mayıs / May 2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 28 Mayıs / May 2018

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran / June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Ahmet Başaran Manav, "Mâverdi'nin Edebü'l-Kâdî Adlı Eseri
Çerçevesinde Sünnet Anlayışı", *KTÜİFD* 5, sy. 1 (Bahar 2018): 87 - 121

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/katuifd> | <mailto:ktuifd@gmail.com>

Copyright © Published by Karadeniz Teknik Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi. Karadeniz Technical University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Mâverdî'nin *Edebü'l-Kâdî* Adlı Eseri Çerçevesinde Sünnet Anlayışı*

Ahmet Başaran Manav

Öz

İslâmî ilimlerin tedvini ile birlikte, fıkıhın usûl ve fûrû' alanlarında birçok eser ortaya çıkmıştır. Fıkıh bilginleri, öğrenci yetiştirip eser yazmalarının yanında, kadılık gibi hukukun pratik alanında da faaliyet göstermişlerdir. Bu bilginlerden biri de muhtelif ilim dallarında birçok telifatı bulunan Şâfiî fakih Mâverdî'dir. Bu çalışma Mâverdî'nin *el-Hâvi'l-kebîr*'inin ilk iki cildini teşkil eden ve *Edebü'l-kâdî* ismiyle müstakil olarak basılan eserine odaklanmaktadır. Çalışma Mâverdî'nin hayatına, eserlerine ve "edebü'l-kâdî" ilmine kısaca değindikten sonra, müellifin *Edebü'l-kâdî* adlı eseri çerçevesinde sünnetin delil olma durumunu, bölümlerini ve bu konuda Mâverdî'ye has görüşleri ele almaktadır. Mesela haber kavramını nasıl ele aldığına temas etmektedir. Mâverdî klasik tasnifin aksine, haberi müsteftiz, mütevâtir ve âhad olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Son olarak bu çalışma müellifin Şâfiî mezhebinin genel anlayışı dışına çıkan görüşlerini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Mâverdî, Edebü'l-kâdî, sünnet, haber, hadis.*

Mâverdî's Comprehension of Sunnah in the Framework his Book *Edebü'l-Kâdî*

Abstract

Along with the codification of the Islamic sciences, many works are written within the procedural and descendent fields of fiqh. In addition to producing works and training students, the scholars of fiqh are also active in the field of practical law such as the qada. One of these scholars is the Shafi'i jurist Mawardi who has many works in different fields. This study focuses on the first and second volumes of Mawardi's work, *el-Hâvi'l-kebîr* which was published independently as the name of *Edebü'l-kâdî*. The study, after briefly mentioning Mawardi's life, his works, and the *edebü'l-kâdî* of science; discusses the possibility of using Sunnah as a source, its sections, and the views of Mawardi in the frame of his work, *Edebü'l-Kâdî*. For instance, it deals with how Mawardi handles the concept of khabar and its variations. Contrary to the classical classification, Mawardi divides khabar into three parts such as mustefid, mutewâtir ve âhad. Finally this study emphasizes Mawardi's opinions that go beyond the general conception of Shafi'i sect.

Key Words: *Mawardi, Edebü'l-kâdî, sunnah, khabar, hadith.*

* Bu çalışma 28.05.2009 tarihinde tamamladığımız "Edebü'l-Kâdî Adlı Eseri Çerçevesinde Mâverdî'nin Sünnet Anlayışı" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. This article is extracted from my master thesis entitled "Thesis that named "Mâverdî's comprehension of sunnah in the framework his book *Edebü'l- Kâdî*" (Master Thesis, Rize University, Rize/Turkey, 2009).

Giriş

İslam hukuk literatürüne baktığımızda özellikle erken dönemde fıkıh ulemasının sünnetle ilgili temel meseleler hakkında müstakil eserler yazmadıkları görülmektedir. Onun yerine bu bahisler usûl-i fıkıh kitaplarının kaynaklar bölümünde incelenmiştir. Şâfiî mezhebinin müctehidlerinden olan Mâverdî, fıkıhın hem usûl, hem de furû' alanında eser telif etmesinin yanı sıra kadılık gibi idarî/hukukî görevler de üstlenmiştir. Mâverdî ayrıca ilmî faaliyetlerle meşgul olmuş, Basra Camii'nde halkası olan bir âlimdir. Fıkıhta bu derece yetkin ve Şâfiî mezhebinin otoritelerinden sayılan Mâverdî'nin sünnet anlayışını ele almak hem sünnetin konumunu hem Şâfiîlerin sünnete bakışını ve hem de müellifin farklı bakış açısını ortaya koymasından büyük önem arz etmektedir. Biz de bu sebeple makalemizde *Edebü'l-kâdî* adlı eseri çerçevesinde Mâverdî'nin sünnet/hadis anlayışını tespit etmeye çalışacağız. Konuya geçmeden önce Mâverdî'nin hayatı, eserleri ile edebü'l-kâdî ilmi hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. Mâverdî'nin Hayatı Ve Eserleri

Mâverdî'nin tam adı Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî'dir.¹ 364/974-975'te Basra'da doğan müellif, çocukluğunu ve gençliğinin ilk yıllarını burada geçirmiştir. Nişâbur yakınlarındaki Üstüvâ'da ve diğer bazı şehirlerde kadılık yaptıktan sonra Bağdat'a dönen Mâverdî, 30 Rebîulevvel 450/27 Mayıs 1058'de Bağdat'ta vefat etmiştir.²

- 1 Tâceddin Abdülvehhâb b. Ali es-Sübkî, *Ṭabaqâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mustafa Abdulkâdir Ahmed Atâ (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2012), 3: 232-233; Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fî mevzû'âti'l-'ulûm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, ts.), 1: 298; Carl Brockelmann, "Mâverdî", *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1963), 5: 409; Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Literatur (GAL)* (Leiden: 1943), 1: 386; Ömer Rıza Kehhâle, *el-Mu'cemu'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-mesnâ, 1993), 2: 499; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm Kâmûsü't-terâcim* (Beyrut: Dârü'l-ilm lî'l-melâyin, 1992), 4: 327. Mâverdî'nin kullandığı veya hakkında kullanılan lâkaplar el-Mâverdî, Akda'l-kudât (başkadı), el-Basrî, el-Mısrî ve eş-Şâfiî şeklinde; künyesi ise Ebü'l-Hasen şeklinde geçmektedir. Müellif, babası gül suyu (mâü'l-verd) işiyle uğraştığı için bu lakabı almış ve Mâverdî ismiyle meşhur olmuştur. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, 4: 327; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve İstilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967), 1: 427, 429; Muhyî Hilâl es-Serhân, "Mukaddime", Mâverdî, *Edebü'l-kâdî* (Bağdad: Dâru İhyâi't-türâsi'l-İslâmî, 1971), 1: 22; Sabri Erturhan, "Mâverdî ve el-Hâvi'l-kebîr Adlı Eseri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1999): 471.
- 2 Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1: 298; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4: 327-328; Brockelmann,

Kadılık ve ilmî faaliyetlerinin³ yanı sıra siyasî ve diplomatik görevler de üstlenen Mâverdî, bu tür görevler sayesinde emirlerden ikram görüp rahat içinde yaşamasına rağmen, doğru bildiği hususlarda hükümdarları eleştirmekten de çekinmemiştir.⁴

Fıkıh alanında temâyüz etmiş olan Mâverdî, usûl, hadîs, tefsir ve kelim ilimlerinin yanı sıra; dil ve edebiyat konusunda da mâhir bir kalemidir. Mâverdî'nin, saydığımız bu ilim dallarıyla alakalı eserleri mevcuttur. Mâverdî, farklı alanlarda önemli ve ansiklopedik eserler vermiş ve bu suretle ilim dünyasına önemli katkılarda bulunmuştur.⁵ Mâverdî'nin eserlerinin başlıcaları şunlardır: Hem rivâyet, hem dirâyet tefsiri özelliği taşıyan *en-Nüket ve'l-uyûn (Tefsîrû'l-Şur'ân)*,⁶ *Emsâlû'l-Şur'ân*,⁷ *el-Hâvi'l-kebîr*,⁸

"Mâverdî", İslam Ansiklopedisi, 5: 409-410; Bilmen, *Istilahât-ı Fıkhıyye Kâmusu*, 1: 429; Kallek, "Mâverdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28: 180. Ancak, tahkikte vefat tarihi m. 27 Haziran 1058 olarak geçmektedir. Bununla ilgili olarak bk. Serhân, "Mukaddime", 1: 16-17, 20.

- 3 Mâverdî'nin ders aldığı hocalar için bk. İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam, fi târihi'l-ümem ve'l-mülûk*, nşr. Muhammed-Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmıyye, 1993), 8: 20; Serhân, "Mukaddime", 1: 28-29; Kallek, "Mâverdî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 180; Erturhan, "Mâverdî ve 'el-Hâvi'l-kebîr' Adlı Eseri", 473. Mâverdî 437/1045-1046 yılında siyaset sahnesinden çekilen Mâverdî, tamamen tadrîs faaliyetleriyle meşgul olmuş; fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsir ve ahlak dersleri verip, hadîs rivâyetiyle de uğraşmıştır. Mâverdî'nin, Basra Camii'nde bir halkası olduğu da bilinmektedir. Bk. Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, nşr. Mustafa es-Sekkâ-Muhammed Şerif Sükker (Beyrut: Dâru İhyâi'l-ülûm, 1988), 390. Mâverdî'den fıkıh öğrenen ve hadîs dinleyenlerin başında cenazesine de katılan *Târîhu Bağdâd* müellifi Hatîb el-Bağdadî gelmektedir. Öğrencileri için bk. İsmâil Paşa el-Bağdadî, *Hediyyetü'l-ârifîn, esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (Beyrut: 1992), 1: 79; Serhân, "Mukaddime", 1: 29-30; M. Yaşar Kandemir, "Hatîb el-Bağdadî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 16: 460; Erturhan, "Mâverdî ve 'el-Hâvi'l-kebîr' Adlı Eseri", 473-474; Kallek, "Mâverdî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 180, 181.
- 4 İlgili örnekler için bk. Mâverdî, *Teshilü'n-nazar ve ta'cîlü'z-zafer*, 221-222; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* 8: 26, 41, 65-66, 97-98, 109-111, 116, 199-200, 233; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7: 33, 43-44, 51.
- 5 Sübkî, *Şabâkât*, 3: 233-234; Serhân, "Mukaddime", 1: 32, 43.
- 6 Bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* (Beyrut: Darü'l- Kütübi'l- İlmıyye, 1992), 1: 458; 2: 1978; Serhân, "Mukaddime", 1: 44; Kallek, "Mâverdî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 185. Eser ayrıca bir yüksek lisans çalışmasına konu olmuştur. Bk. Burhan Sümertaş, *Mâverdî ve en-Nüket ve'l-uyûn Adlı Eseri* (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir: 2002).
- 7 Kallek, "Mâverdî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 185.
- 8 Şâfiî fikhının H. 5. asırda ulaşılmış olduğu seviyeyi gösteren eser, Şâfiî'nin görüşlerini toplayan ve öğrencileri tarafından onun görüşlerine dair yazılan ilk kitap olan Mü-

el-İknâ',⁹ *el-Ahkâmü's-sultâniyye*,¹⁰ *A'lâmü'n-nübüvve (Delâilü'n-nübüvve)*,¹¹ *Qavânînü'l-vizâre ve siyâsetü'l-mülk (Edebü'l-vezîr)*,¹² *Teshîlü'n-nazar ve ta'cîlü'z-zâfer*,¹³ *Nasîhatü'l-mülûk*,¹⁴ *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*,¹⁵ *el-Emsâl ve'l-hikemdir*.¹⁶

Mâverdi'nin makalemizin konusuna kaynaklık eden *Edebü'l-kâdî*¹⁷

- zenî'nin *el-Muhtasar* adlı eserinin şerhidir. Bk. Şükrü Özen, "Müzenî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28: 246. Eserle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1: 628; Erturhan, "Mâverdi ve 'el-Hâvi'l-kebir' Adlı Eseri", 480; Kallek, "Mâverdi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 185; Serhân, "Mukaddime", 1: 65.
- 9 Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 85; Serhân, "Mukaddime", 1: 50; Kallek, "Mâverdi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 185.
- 10 Bk. Mehmet Erkal, "el-Ahkâmü's-sultâniyye", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1: 556. Eserin tercümesi için bk. Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultâniyye: İslâm'da Hilâfet ve Devlet Hukuku*, trc. Ali Şafak (İstanbul: Bedir Yayınları, 1994).
- 11 Bk. Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde* 1: 298; Kallek, "Mâverdi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 185.
- 12 Bu eseri, Hüseyin Hüsnü b. Sâlih el-Bosnevî, "*Zinetü's-sadâre fi tercemeti âdâbi'l-vezâre*" adıyla tercüme etmiştir. Bu tercüme, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1857'de mevcuttur. Şirvânîzâde Mehmed Rüşdü Paşa ise "*Düstûrû'l-vüzerâ Tercümesi*" adıyla Türkçe'ye kazandırmıştır. Serhân, "Mukaddime", 1: 53; Kallek, "Mâverdi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 185.
- 13 Bk. Mâverdi, *Teshîlü'n-nazar ve ta'cîlü'z-zâfer*, nşr. Rıdvân es-Seyyid (Beyrut: Dârü'l-ülûmî'l-Arabiyye, 1987), 98; Serhân, "Mukaddime", 1: 54. *Teshîlü'n-nazar ve ta'cîlü'z-zâfer*, Muhyî Hilâl Serhân (Beyrut: 1401/1981, 1406/1986), Hasan es-Sââtî (Beyrut 1402/1982) ve Rıdvân es-Seyyid (Beyrut 1407/1987) tarafından neşredilmiştir. Kallek, "Mâverdi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 185.
- 14 Bu eser, Hıdır Muhammed Hıdır (Kuveyt 1403/1983), Muhammed Câsim el-Hadîsî (Bağdad 1406/1986) ve Fuad Abdülmün'im Ahmed (İskenderiye 1988) tarafından neşredilmiştir. *Nasîhatü'l-mülûk*, bir doktora çalışmasıyla (Mustafa Sarıbiyık, *Mâverdi'nin Nasîhatü'l-mülûk'ü Ve Siyasî Görüşleri* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya: 1996.) Türkçe'ye çevrilmiş, *Siyaset Sanatı* (İstanbul: Ark Kitapları, 2000) adıyla yayımlanmıştır.
- 15 Bk. Çağrıç, "Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10: 406-408. Eser birkaç kez Türkçe'ye çevrilmiştir. Bk. Kallek, "Mâverdi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 185-186.
- 16 Sübkî, *Tabakât*, 3: 233; Bk. Serhân, "Mukaddime", I, 55-56; Kallek, "Mâverdi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 186.
- 17 *Edebü'l-kâdî*, aslında Mâverdi'nin *el-Hâvi'l-kebir* adlı eserinin bir bölümüdür. Eser, *el-Hâvi'l-kebir*'in çok kapsamlı ve geniş hacimli olmasından dolayı, müstakil olarak neşredilmiş ve bu şekilde şöhret bulmuştur. *Edebü'l-kâdî* özellikle Şâfiî muhakeme usulünde bir zirvedir. Bundan dolayı, mezhepte bu konuda pek fazla kitap yazılma-

adlı eseri¹⁸ ise, muhakeme usûlü (edebü'l-kâdî) ve fıkıh usûlüyle alakalıdır.¹⁹ “Ashâbü'l-vücûh”tan²⁰ olan Mâverdî, aynı zamanda Şâfiî mezhebinin de hâfızı sayılmaktadır. Kendisi de müctehid kabul edilen Mâverdî'ye göre ictihad, farz-ı kifâyedir.²¹

2. Edebü'l-Kâdî İlmî

Edebü'l-kâdî, İslâm muhakeme usûlüne ve bu alanda yazılan eserlerin geneline verilen isimdir. Bu kavram, başlangıçta hâkimin uyması gereken kurallar ve ondan beklenen davranışlar anlamında kullanılırken; zamanla yargılama usûlü ve adliye teşkilâtıyla ilgili konulardan bahseden özel bir ilim dalının adı olmuştur. Hayatın bütününe kapsayan fıkıhın önemli bir bölümünü teşkil eden edebü'l-kâdî ilmî; hâkimin kişiliği, beşerî münâsebetleri, giyim-kuşamı da dâhil olmak üzere, göreviyle ilgili hususları düzenlemiştir. Bu sebeple hâkimin sadece hukukî değil, aynı zamanda dinî sorumluluğu da hesaba katılmış ve konu “edeb-âdâb” ke-

mıştır. Bk. Brockelmann, “Mâverdî”, İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 5: 409; Serhân, “Mukaddime”, 1: 11-12, 65. *Edebü'l-kâdî*'yi, Muhyî Hilâl es-Serhân tahkiki olarak neşretmiştir. Biz de makalemizde bu tahkiki esas aldık. Bk. Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, thk. Muhyî Hilâl es-Serhân (Yüksek Lisans Tezi, Bağdad: Müessesetü'r-Risâle, 1971), 1-2.

- 18 Burada bir husus dikkatimizi çekmektedir. *DİA*'daki “Edebü'l-kâdî” maddesinde konuyla ilgili olarak yazılan eserler arasında Mâverdî'nin *Edebü'l-kâdî* adlı eseri geçmesine rağmen (bk. Salim Ögüt, “Edebü'l-kâdî”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10: 409); yine *DİA*'daki “Mâverdî” maddesinde Mâverdî'nin eserlerinden bahsedilirken *Edebü'l-kâdî* adlı eserine değinilmemekte, sadece maddenin bibliyografyasında kaynak olarak yer almaktadır. Bk. Cengiz Kallek, “Mâverdî”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 180-185. Kanaatimizce böyle bir tavır, *Edebü'l-kâdî*'nin müstakil bir eser olmamasından kaynaklanmaktadır.
- 19 *Edebü'l-kâdî*'nin, Mâverdî'ye ait olduğuna dair bilgiyi birçok kütüphane katalogunda rastlamaktayız. Eserle ilgili katalog bilgileri için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 668; Fehmi E. Karatay ve Osman Reşer, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Katalogu* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınevi, 1962), 11: 640, nr. 4319; Serhân, “Mukaddime”, 1: 58-59. *Edebü'l-Kâdî*'nin farklı bir nüshası için ayrıca bk. Fehmi E. Karatay ve Osman Reşer, *a.g.e.*, 11: 634.
- 20 Ashâbü'l-vücûh: Şâfiîler'in müctehidlerle ilgili sınıflandırmalarına göre, mezhep imamının usul ve kaidelerine bağlı kalarak ictihadda bulunan fıkıh âlimleri demektir. Bk. M. Esat Kılıçer, “Ashâbü'l-vücûh”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 3: 472. Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 644; Kallek, “Mâverdî”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 181.
- 21 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 644; Kallek, “Mâverdî”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28: 181.

limesiyle ifade edilmiştir.²² Fıkhın hayatın ihtiyaçlarına cevap vermesi ve hukukun sürdürülebilirliği açısından çok önemli olan edebü'l-kâdî ilmi ile ilgili erken dönemlerden itibaren birçok eser yazılmıştır.²³

3. *Edebü'l-Kâdî*'de Sünnet

Mâverdî'nin hayatını ele aldıktan sonra, şimdi de onun sünnetle ilgili görüşlerini inceleyeceğiz. Mâverdî eserinde şer'î asılların ikincisi olan sünneti tarif etmemiştir.²⁴ Müellif, Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrirleri şeklindeki üçlü tasnif ve tanıma da sünnetin bölümleri olarak değil; ayrı bir bölümde ve sünnetin kaynakları başlığı altında temas etmiştir.²⁵

3.1. Sünnetin Kaynak Değeri

Mâverdî, sünnetin delil olma durumunu açıkladığı ilgili bölümün başında, sünnetin şer'î asılların ikincisi olduğunu söylemiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak, nübüvveti Resûlullah'ın peygamberliğiyle mühürlemiş; buna bağlı olarak da mücmel ve müteşâbihteki gizliliği, hükümleri ve maslahatları beyan etmeyi Hz. Peygamber'e bırakmıştır.²⁶ Mâverdî, Hz. Peygamber'in bu konularda yetkili olduğuna delil olarak da şu âyet-i kerîmeyi zikretmiştir: "Kendilerine indirileni insanlara açıklaman için sana zikri (Kur'an) indirdik." (en-Nahl 16/44).

Mâverdî, "Peygamber size ne verdiyse onu alın. Size neyi yasakladıysa ondan uzaklaşın." (el-Haşr 59/7). âyetinin²⁷ bir gereği olarak Allah Tealâ'nın Hz. Peygamber'e verdiği bu yetkinin bir sonucu olarak, Resûlullah'ın koyduğu kurallara uymanın, emirlerine boyun eğip yasaklarına riâyet etmenin vacip olduğunu ifade etmiştir. Allah Tealâ, ümmeti için

22 Salim Ögüt, "Edebü'l-kâdî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 10: 408-409.

23 Edebü'l-kâdî ilmiyle alakalı detaylı bilgi için bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1: 46; Ögüt, "Edebü'l-kâdî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 10: 409.

24 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân (Bağdad: Müessesetü'r-Risâle, 1971), 1: 368.

25 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 423 vd.

26 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 368.

27 Eserinin bütününde görüleceği üzere Mâverdî, görüşlerini desteklemek için, âyet-i kerîmeleri sıkça kullanmıştır. Nitekim yukarıda ifade ettiğimiz görüşlerine dayanak olarak şu âyet-i kerîmeyi delil getirmiştir: "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun mesajını ulaştırmamış olursun." (el-Mâide 5/67).

Hız. Peygamber'e iki şeyi vâcip kılmış; yani, iki sorumluluk yüklemiştir: Bunlardan ilki beyan, ikincisi ise tebliğdir.²⁸ Mâverdî buna karşılık olarak da, Allah Tealâ'nın Hz. Peygamber için ümmetine iki şeyi vâcip kıldığını söylemiştir: Birincisi, ümmetin Hz. Peygamber'in sözünü kabul edip ona itaat etmesidir. İkincisi ise, Resûlullah'ın "Sizden burada bulunanlar, bulunmayanlara tebliğ etsin."²⁹ ve "Benden duyduğunuzu tebliğ edin, bana yalan isnat etmeyin. Nice ulaştırılan kimse vardır ki, iştenden daha takvalıdır. Fıkıh bilgisini taşıyan nice insanlar vardır ki, fıkıh kendinden daha fakih olan kimselere taşırlar."³⁰ hadîsinde olduğu gibi kendilerine bildirileni başkalarına tebliğ etme sorumluluğudur. Mâverdî, Hz. Peygamber'in dini, bütün insanlara tebliğ imkânı olmadığından orada bulunmayanlara da (daha sonraki dönemde yaşayanlar) ulaştırmaları için yanındakilere tebliğle yetindiğini; onun vefatından sonra müslümanların dinî bilgiyi bir asırdan diğer asra naklettiklerini söyler. Böylece Hz. Peygamber'in ortaya koymuş olduğu bütün hükümler bilinmiş olur.³¹

3.2. Sünnetin Bölümleri

Mâverdî, klasik usûl kitaplarında geçen ve sünneti yapı yönünden Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrirleri şeklindeki üçlü tasnife değinmez. Mâverdî bu üç unsuru, "Sünnetin Bölümleri" içinde "Sünnetin Kaynakları" olarak ele alır.³² Bundan hareketle Mâverdî'nin tasnifinin özgün olduğunu söyleyebiliriz.

Mâverdî sünneti, şu şekilde üçe ayırmaktadır:

1. Sünnetin Kaynakları (Sünnetin Kendisinden Alındığı Şey)
2. Sünnetin Beyan Olması
3. Sünnetle Amelin Zorunlu Olduğu Haller

3.3. Sünnetin Kaynakları

Mâverdî, sünnetin Hz. Peygamber'in sözlerinden, fiillerinden ve takrirlerinden alındığını ifade eder. Şimdi, onun görüşleri çerçevesinde

28 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 368.

29 Buhârî, "İlim", 9; Tirmizî, "İlim", 9; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 5: 411.

30 Tirmizî, "İlim" 7.

31 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 369-370.

32 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 423 vd.

bunları açıklayalım.

3.3.1. Hz. Peygamber'in Sözleri

Mâverdî'ye göre Allah Tealâ'nın "Allah'a, Resûlüne ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin." (en-Nisâ 4/59) şeklindeki emrinin bir gereği olarak Hz. Peygamber'in sözlerine itaat etmek gerekir. Mâverdî eserinin ilerleyen bölümlerinde Hz. Peygamber'in sözlerini emir, nehiy, haber verme ve haber sorma şeklinde dörde ayırır. Hz. Peygamber'in emirlerine itaat edilir, yasaklarından kaçınılır, haberleri tasdik edilir ve haber sorduğunda da ona icabet edilir.³³

Mâverdî, bunun ardından Hz. Peygamber'in sözlerini başlı başına söylediği ve bir soruya cevap olarak söylediği sözler olmak üzere tekrar ikiye; hemen peşinden başlı başına söylediği sözleri de beşe ayırır:

İbadetler: İbadetlerin hükümleri vâcip ve mendup arasında dağılır.

Muamelât: Hz. Peygamber'in, muamelâtla ilgili söylediği sözleri hüküm bakımından mubahla haram (حظ) arasında değişir.

Terğîb: Hz. Peygamber'in terğîble (sevabı teşvik) ilgili sünnetleri itaate çağırır.

Terhîb: Hz. Peygamber'in terhîble (azapla korkutan) ilgili sünnetleri ise, gûnahtan meneder.

Edep: Hz. Peygamber'in edeple ilgili sözleri, güzeli ve ülfeti teşvik eder. Din ve dünya maslahatları edeple tamam olur.³⁴

Mâverdî, Hz. Peygamber'in bir soruya cevap olarak söylediği sözleri de üçe ayırmaktadır:

Birincisi, cevabın soruyu tam karşılması durumudur. Bu durumda cevap sorudan ne eksik, ne de fazladır. Mâverdî buna, Hz. Peygamber'e hac konusunda istitâatın ne olduğu sorulduğunda "Azık ve binek"³⁵ demesini örnek verir. Bu cevabın, soruyu tam karşılması durumudur. Yani soru bakımından cevapta bir eksiklik yoktur.

İkincisi, cevabın sorudan fazla olmasıdır. Mâverdî'ye göre bu du-

33 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 423.

34 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 423-424.

35 Tirmizî, "Hac", 4.

rumda, muhteva açısından cevapta ilâve vardır. Mâverdî buna, Hz. Peygamber'e deniz suyu hakkında sorulduğunda "Suyu temiz, ölüsü helâldir."³⁶ şeklindeki cevabını örnek verir. Burada sorunun cevabına yapılan ilâve, başlı başına açıklayıcı bir beyandır. Yani Hz. Peygamber, suyun temiz olup olmama meselesine, ölüsünün yenilebileceği hükmünü de ilâve etmiştir.

Üçüncüsü, cevabın sorudan eksik olmasıdır. Mâverdî'ye göre bunun da dört durumu vardır:

a. Soruyu soran kişinin sorusundaki hatasından dolayı, cevabın eksik olmasıdır. Hz. Peygamber'e ihramlının giyebileceği şeylerden sorulduğunda, "Gömlek giyemez, sarık saramaz."³⁷ demesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

b. Sorunun kalan kısmıyla ilgili Allah'ın kitabında bir beyan olması durumudur. Buna, Hz. Ömer'in kelâle³⁸ hakkında soru sorması üzerine; Hz. Peygamber'in "Sayf âyeti³⁹ sana yeter" demesi⁴⁰ örnek verilebilir.

c. Bazı cevapların, sorunun geri kalan kısmını hatırlatması durumudur. Mâverdî buna, Hz. Ömer'in oruçlunun öpmesi hakkında sorması üzerine, Hz. Peygamber'in "Ağzını çalkalamaya ne dersin?"⁴¹ demesini örnek verir.

d. Cevapta tavakkuf etmesidir. Mâverdî'ye göre, soru dinle ilgili değilse; Hz. Peygamber'in cevabı tam olarak vermesi gerekmez. Soru dinle ilgiliyse Çünkü cevapta, Allah Tealâ'nın dini hakkında bir açıklama vardır. Hz. Peygamber sadece, Allah Tealâ'nın emrini ve beyanını beklediği için sorunun cevabında tavakkuf eder. Buna göre, Hz. Peygamber soruyu hemen cevaplamamışsa; beklemesi gerektiğine dâir Allah Tealâ'dan bir

36 Ebû Davud, "Taharet", 41; Tirmizî, "Taharet", 52.

37 Buhârî, "Hac", 22; Tirmizî, "Hac", 18.

38 Kelâle: Baba ve oğul dışında akrabalar, kardeşler. Ölüp geride baba ya da oğul bırakmayan kimse demektir. Bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 241. Kelâlenin mirasıyla ilgili durumlar için bk. en-Nisâ 4/12, 176.

39 Kelâlenin durumundan bahseden en-Nisâ 4/176. Bir rivâyete göre bu âyet, yazın nâzil olduğu için bu adı almıştır. Bk. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Yenda Yayınları, 2001), 3: 154 vd.

40 Müslim, "Ferâiz", 9; Mâlik, "Ferâiz", 7.

41 Ebû Davud, "Savm", 33.

emir almış demektir. Bu duruma, Üseyd b. Hudayr'ın⁴² Hz. Peygamber'e hayız hakkında soru sorması üzerine; "Sana hayızdan soruyorlar. De ki, o bir ezadır..." (el-Bakara 2/222) âyeti ininceye kadar beklemesini örnek verir.⁴³

3.3.2. Hz. Peygamber'in Fiilleri

Mâverdî, Hz. Peygamber'in fiillerini ikiye ayırmaktadır:

Mâverdî'ye göre, Hz. Peygamber'in yemek, içmek, giyinmek, uyu- mak gibi dinle ilgili olmayan fiillerini yapmak mubahtır. Hz. Peygamber'in bu tür fiilleri, hüküm bakımından güzel (hüsün) ve câiz arasında değişir. Hz. Peygamber, aklın çirkin ve şeriatin kötü gördüğü şeyleri yapmaz. Mâ- verdî'ye göre bu tür fiillerde onu örnek almak, ona muhalif davranmaktan daha güzeldir. Nitekim Allah Tealâ şöyle buyurmuştur: "Allah Resûlünde sizin için güzel bir örnek vardır." (el-Ahzâb 33/29). Mâverdî, bu noktada bir istisnayı da ortaya koyar. Buna göre, bir fiili yapmanın mubahlığının Hz. Peygamber'e mahsus olduğuna dair bir delil gelirse, bu durum farklı- dır. Mesela dörtten fazla kadınla evlenmek gibi, Hz. Peygamber'e mahsus olan nikâh meselelerinde O'na mubah olanlar, başkasına haramdır. Bu ko- nuda ona uymak câiz değildir.⁴⁴

Buna göre Hz. Peygamber'in dinle ilgili fiillerinde üç durum gerçek- leşir:

3.3.2.1. Hz. Peygamber'in Kendi Fiiline Uymayı Emretmesi

Mâverdî, Hz. Peygamber'in kendi fiiline uymayı emretmesi duru- muna "Namazı beni nasıl görüyorsanız öyle kılın."⁴⁵ hadîsini örnek verir. Ayrıca, hacla ilgili olarak "Hac menâsikini benden alın."⁴⁶ hadîsi de bu ko- nuya uygun bir örnektir. Bu tür konularda Hz. Peygamber fiilini emirle

42 Medine'de Mus'ab b. Umeyr'in tebliğiyle ilk Müslüman olanlardandır. Bu sahabîyle ilgili daha fazla ayrıntı için bk. Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (İstanbul: Ufuk Yayınları, ts.), 1: 155.

43 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 424-427.

44 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 427.

45 Buhârî, "Ezan", 18; "Edep", 27; "Âhad", 1; Dârimî, "Salât", 42; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 53.

46 Nesâî, "Menâsik", 27, 220.

pekiştirdiğinden, ona uymak farzdır.⁴⁷

3.3.2.2. Hz. Peygamber'in Kendisine Uymayı Nehyetmesi

Mâverdî bu duruma, Hz. Peygamber insanlara visal orucunu tutmayı yasakladığı halde kendisinin tutmasını örnek gösterir. Etrafındakiler de visal orucunu tutunca "Sizi visal orucundan nehyetmedim mi?" diye sormuş. Onlar da; "Seni tutarken gördük, biz de tuttuk." demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ben sizin gibi değilim. Beni rabbim yediyor, içiriyor."⁴⁸ Kendisine uymayı yasakladığı için bu tür fiillerinde Hz. Peygamber'e uymak câiz değildir. Mâverdî daha sonra Hz. Peygamber'in bu tür fiillerini, onu ve ümmetini bağlayıcılığı açısından kendi içinde üçe ayırmaktadır:

1. Nikâh meselelerinde Hz. Peygamber'e has fiiller. O'na mubah, bize haramdır.

2. Visal orucunda olduğu gibi Hz. Peygamber'e müstehap, bize mekruh olan fiiller.

3. Hz. Peygamber'e farz, bize mendup olan fiiller. Buna, Hz. Peygamber'in "Misvak bana farz kılındı, size değil."⁴⁹ hadîsi örnek verilebilir.⁵⁰

Başlıkta "Hz. Peygamber'in Kendisine Uymayı Nehyetmesi" ifadesi geçmektedir. Ancak Mâverdî, son maddede Hz. Peygamber kendisine farz, bize mendup olan fiilden, misvaktan bahsetmektedir. Görüldüğü gibi, burada bir "nehiy" yoktur. Dolayısıyla bu başlık son maddeyle birlikte düşünülüğünde, Hz. Peygamber'in "farz" olarak emretmediği fiiller olarak anlamak daha doğrudur.

3.3.2.3. Hz. Peygamber'in Emir Veya Nehiyden Mücerret Olan Fiilleri

Mâverdî, herhangi bir emir veya nehiy olmayan fiillerinde Hz. Peygamber'e uymanın mendup olduğunu aktarır. O, Hz. Peygamber'in bu tür fiillerinin farz veya müstehap olması hakkında âlimlerin ihtilâfa düştüklerini belirterek, onun emir veya nehiyden mücerret olan fiillerinin iki yönü

47 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 427428.

48 Müslim, "Sıyâm", 55-58.

49 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 214.

50 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 428.

olduğunu belirtmiştir:

Birincisi, çoğunluğun görüşüne göre Hz. Peygamber'in bu tür fiillerini yapmak müstehaptır, bir emir olmadıkça farz değildir. Hz. Peygamber'in çoğu fiilleri, onlara muttali olamayacağımız şekilde gizliydi. Bu tür fiillerde ona uymak farz olsaydı, -sözlerini ve fiillerini tebliğ için açıkladığı gibi- bunları da açıklardı.⁵¹

İkincisi, bazı âlimlere göre -kendisine uymayı yasaklamadıkça- fiillerinde Hz. Peygamber'e ittibâ etmek farzdır. Çünkü Allah Tealâ şöyle buyurmuştur: "Peygamber'in emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar." (en-Nûr 24/63). Onlara göre "emir" kelimesi, sözü içine aldığı gibi; fiili de içine alır. Çünkü Allah Tealâ şöyle buyurmuştur: "Firavun'un işi (امر) doğru değildir." (Hûd 11/97). Yani, Firavun'un yaptığı iş doğru değildir.⁵²

Mâverdî, Hz. Peygamber'in fiillerine uymanın gerekli olduğunu savunanlara delil olması noktasında konuyla ilgili bir hadîs-i şerifi nakleder. Sahabeden biri, oruçlunun öpmesi hakkında soru sormak üzere karısını, Ümmü Seleme'ye gönderir. Ümmü Seleme, "Resûlullah öptü" deyince; adam "Biz Resûlullah gibi değiliz. Allah onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır" demiş ve Hz. Peygamber'in bu özelliğini sorması için karısını tekrar Ümmü Seleme'ye göndermiş. O da, adamın yaptıklarını ve söylediklerini Hz. Peygamber'e iletince şu cevabı almıştır: "Sizin içinizde Allah'tan en çok korkan ve onun hadlerini en iyi bilen ben olduğumu umuyorum."⁵³ Hz. Peygamber'in fiillerine uymanın gerekli olduğunu savunanlara göre bu rivâyet, O'nun fiillerine ittibânın vücûbuna delâlet eder.⁵⁴

3.3.3. Hz. Peygamber'in İkrarı

Mâverdî'ye göre Resûlullah'ın ikrarı, insanlara emretmediği alışveriş, muamelât, yeme-içme, giyinme ve sokaklarda oturma gibi işlerle ilgilidir. Hz. Peygamber'in ikrarının olduğu bu tür fiiller dinde mubahtır. Çünkü Hz. Peygamber, insanların yaptığı kötü ve haram fiilleri onaylama-

51 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 429.

52 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 429-430.

53 Müslim, "Sıyam", 74.

54 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 431.

da muhayyer değildir. Cenâb-ı Hak, “Yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılmış olarak buldukları peygamber, onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten alıkoyar.” (el-A’râf 7/157) âyetinde Hz. Peygamber’i bu şekilde vasıflandırmıştır. Bu âyet, nehy-i ani’l-münkerin (kötülükten alıkoyma) Hz. Peygamber’in takririnin dışında; emr-i bi’l-mar’ufun (iyiliği emretme) ise, onun ikrarına dâhil olduğunu gösterir. Mâverdî, bu noktadan sonra bir ihtilâfa değinir ki; o da bir fiilin mubahlığının nasıl ortaya çıktığı meselesidir. Mâverdî, bu konuyla ilgili iki görüşün olduğunu aktarır:⁵⁵

Birincisi, Hz. Peygamber’in ikrar ettiği hükümler şer’î bir delile gerek olmaksızın örfle mubahtırlar.

İkincisi, Hz. Peygamber’in ikrar ettiği hükümler -o hükümler üzerine karar kılındığı için- şeriatla mubahtırlar. Mâverdî’ye göre buradaki ihtilâf eşyanın aslındaki ihtilâftan kaynaklanmaktadır: Buna göre iki görüş ortaya çıkmıştır:

a) Hüküm gelmeden önce fiilde mubahlık vardı. Haramlık hükmü daha sonra gelmiştir.

b) Fiille ilgili olarak haramlık hükmü vardı. Daha sonra gelen mubahlık hükmü, haramlık hükmünü ortadan kaldırmıştır.⁵⁶

3.4. Sünnetle Beyan Edilmesi Gerekli Olan Durumlar

Mâverdî, sünnetin bölümlerinden ikincisi olarak, sünnetle beyan edilmesi zorunlu olan durumları ele alır. Mâverdî’ye göre, bununla ilgili dört durum vardır:⁵⁷

3.4.1. Haklarla İlgili Açıklanması Zorunlu Olan Durumlar

Allah hakları ve kul haklarıyla ilgili konularda Hz. Peygamber’in beyan etme zorunluluğu vardır. O da, namaz ve zekâtın Allah Tealâ’nın Kur’an’ı Kerim’de mücmel olarak bıraktığı kısımların beyanıdır. Allah hakkı konusunda ise Hz. Peygamber, Allah hakkını yerine getirebilmek için açıklamasının alındığı kişidir. Kul hakları konusunda da, kulların ne ile mükellef olduklarını bilmeleri için Hz. Peygamber açıklamasına bakı-

55 Mâverdî, *Edebü’l-kâdî*, 1: 432.

56 Mâverdî, *Edebü’l-kâdî*, 1: 432-433.

57 Mâverdî, *Edebü’l-kâdî*, 1: 433.

lan kişidir.⁵⁸

3.4.1.1. Sadece Allah Haklarıyla İlgili Açıklanması Zorunlu Olan Durumlar

Mâverdî'ye göre, Hz. Peygamber'in Allah haklarıyla ilgili beyanı âmmı tahsis eder. O'nun istisnâî durumundan dolayı, Allah hakkıyla ilgili beyanı zorunludur. Ancak, kul haklarıyla ilgili beyanı gerekli değildir. Çünkü O'ndan nakil olmadığı sürece, kul hakları umuma ait haklar olarak kalır.⁵⁹

3.4.1.2. Sadece Kul Haklarıyla İlgili Açıklanması Zorunlu Olan Durumlar

Allah haklarından beyanı zorunlu olmayan, yapılmasıyla sevap kazanılan, terki günah gerektirmeyen nafil ibadetler bu maddeyle ilgilidir. Kul hakları insanlara mahsus olduğundan, onların özellikle beyan edilmesi gerekir.⁶⁰

3.4.1.3. Sadece Sünnetle Beyan Edilen Hükümler

Komşuya şüf'a hakkının verilmesi,⁶¹ âkileye⁶² diyetle hükmedilmesi ve savaşta ganimetin öldürene verilmesini bu duruma örnek olarak verebiliriz. Bunlara ek olarak Hz. Peygamber'in, "Kâtile miras yoktur."⁶³, "Vârise vasiyet yoktur."⁶⁴ ve "Kişi bir kadınla halasını ve teyzesini bir nikâhta

58 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 433.

59 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 433-434.

60 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 434.

61 Şüf'a hakkı: Satılan veya ivaz şartıyla hibe edilen bir gayri menkulü (akar) yahut o hükümdeki bir malı, onu alan veya hibe edilen kimseye kaç mâl olmuşsa, onlardan verdikleri miktar karşılığı zorla satın almaktır. Şüf'a sahibi böylece, şüf'a ile aldığı malı kendi mülküne eklemiş olur. Şüf'a, bu yolla alınan malı mülk edinme manasında kullanılır. Şüf'a hakkı, bununla ilgili istihlahlar, şartları v.b. için bk. Bilmen, *İstihlâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 6: 131-155.

62 Âkile: Kasıt unsuru bulunmayan bir öldürme veya yaralama hadisesinde suçlu adına diyet ödemeyi üstlenen şahıslar topluluğu. Bk. Hamza Aktan, "Âkile", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2: 248. Hz. Peygamber'in âkileyle ilgili tatbikatları için bk. İbn Mâce, "Diyât", 15; Nesâî, "Kasâme", 37.

63 Ebû Davud, "Diyât", 18; Tirmizî, "Ferâiz", 17.

64 Nesâî, "Vesâyâ", 5; İbn Mâce, "Vesâyâ", 6.

toplayamaz.”⁶⁵ hadîslerini örnek verebiliriz. Allah Tealâ'nın bildirmediği bu tür kul haklarında Hz. Peygamber'in beyanı gereklidir. Çünkü insanlar bu hükümleri başka bir şekilde öğrenemezler.⁶⁶

Mâverdî daha sonra Allah haklarının beyanının gerekliliğiyle ilgili Şâfiîler'in bir ihtilâfından bahseder. Buna göre Hz. Peygamber'in hukûkullahla ilgili meselelerde ictihad yetkisinin olup olmasına göre iki görüş vardır:

Birinci görüşe göre, Hz. Peygamber'in ictihadı câizdir. Çünkü ictihad fazilettir ve peygamberler buna daha müstehaktırlar. Nitekim Allah Tealâ şöyle buyurmuştur: “Davud (a.s.) ve Süleyman (a.s.), milletin koyunlarının yayıldığı bir ekin hakkında hüküm verdiklerinde biz onların hükmüne şahittik. Süleyman'a (a.s.) bu meselenin hükmünü bildirmiştik. Her birine hüküm ve ilim verdik...” (el-Enbiyâ 21/78-79). Davud (a.s.) Allah'ın emriyle hükmetseydi, kendi hükmünü nakzetmiş olmazdı.⁶⁷ Mâverdî ayrıca, Hz. Peygamber'in ictihadıyla ilgili olarak da müşriklerle yaptığı Hudeybiye Antlaşması'nda Müslüman olan erkek ve kadınların iadesine hükmetmesini de nakleder. Hadise şöyledir: “Ümmü Külsûm bt. Ukbe, Müslüman olup hicret ettiğinde Cenâb-ı Hak, Resûlullah'ın kadınlarla olan hükmünü kaldırmıştır.”⁶⁸ Hz. Peygamber'in ictihadının câiz olduğunu savunanlara göre, erkeklerle ilgili hükmün bâkî kalması; Hz. Peygamber'in hukukullahla ilgili meselelerde değil; ama kul haklarında ictihadının bağlayıcı olduğunu göstermektedir.⁶⁹

İkinci görüşe göre ise, Hz. Peygamber'in ictihadı câiz değildir. O'nun hükümleri Allah Tealâ'nın emirlerine bağlıdır. Bu da ya Kur'an ya da bir vahiyden kaynaklanır. Zira Allah Tealâ şöyle buyurmuştur: “O, hevâsından konuşmaz. Ancak, kendisine gelen bir vahiyle konuşur.” (en-Necm 53/4). Nass varken, ictihad câiz olmaz. Allah Tealâ'nın bu emri de bir nasstır. Dolayısıyla bu âyete göre, Hz. Peygamber'in Allah ve kul haklarıyla ilgili beyanı bağlayıcıdır.⁷⁰ Mâverdî, bu açıklamadan sonra kendi kanaatini or-

65 Buhârî, “Nikâh”, 27; Müslim, “Nikâh”, 37-39; Ebû Davud, “Nikâh”, 12.

66 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 43-435.

67 Kur'an'da zikredilen olayla ilgili olarak bk. Elmalılı, *Hak Dini*, 5: 486; Seyyid Kutub, *Fîzılâli'l-Kur'ân* (İstanbul: Madve Yatınları, ts), 10: 156.

68 el-Mümtehine 60/10.

69 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 435-437.

70 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 437.

taya koyar ve şöyle söyler:

“Bana göre Resûlullah'ın ictihadıyla ilgili iki görüşün en doğru olanı, ictihadının hükme göre muteber olmasıdır. Şöyle ki, namazda konuşmanın ve bir kadınla halasını ve teyzesini bir nikâhta birleştirmenin nehyi gibi kendisi ve ümmetinin birlikte muhatap olduğu bir mesele ise, Allah Tealâ'nın emri ve vahyi gelene kadar Hz. Peygamber o konuda ictihad etmemiştir.”⁷¹

Ancak, Hz. Peygamber'in ümmetiyle birlikte muhatap olmadığı bir mesele söz konusuysa, Resûl-i Ekrem'in o konuda kendi re'y ve ictihadıyla hüküm vermesi câizdir. “Kâtile miras yoktur.”⁷² hadîsinde ve içki içene had uygulanmasında olduğu gibi, durumun anlattığımız gibi olmasının sebebi şudur: Hükümler, Allah Tealâ'nın emirleri olduğundan, emredileni (memur) bağlar. Memur olan bir kimsenin, emredilen şeyle muhatap olması gerekir. Amirin, memurlar arasına girmemesi ise mümkündür. Çünkü emredilenler, emredenin dışındaki kişilerdir.⁷³ Dolayısıyla bu tür fiillerde Hz. Peygamber, ümmetiyle ortak (memur) olduğu için; onun bu tür fiillerde ictihadı câiz değildir.

3.5. Sünnetle Amel Etme Durumu

Mâverdî, sünnetle açıklanması zorunlu olan durumları ve bu bağlamda Allah haklarıyla kul hakları hakkındaki meseleleri açıkladıktan sonra, sünnetle amel etmenin zorunlu olup olmadığı üzerinde durmuştur.

Mâverdî'ye göre sünnet bir hüküm getirdiğinde onunla ilgili olarak iki durum söz konusudur: Buna göre sünnet hükümde ya tek başına olur ya da başka bir asılla birlikte bulunur.⁷⁴

3.5.1. Tek Kaldığında Sünnetin Hükümü

Mâverdî'ye göre sünnet bir hüküm için tek delil olursa, bu hükme uymanın bağlayıcılığından dolayı onunla amel etmek gereklidir. Çünkü sünnet, şer'î hükümlerde asıldır. İster kıyasa uygun olsun ister muhalif olsun farketmez. Mâverdî burada, Ebû Hanîfe'nin konuyla ilgili bir görüşünü aktarır: O'na göre Ebû Hanîfe, sünnetin ihtimalli olan bir kıyasa muhalif olması durumunda kıyasla amel etmeyi, sünnetle amel etmeye tercih

71 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 437-438.

72 Ebû Davud, “Diyât”, 18; Tirmizî, “Ferâiz”, 17.

73 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 438-439.

74 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 439.

etmiştir.⁷⁵ Mâverdî'ye göre, bu geçerli bir görüş değildir. Çünkü kıyas, sünnetin fer'idir. Dolayısıyla kıyasın, sünnetin hükmünü ortadan kaldırması caiz değildir.⁷⁶

3.5.2. Başka Bir Asıl İle Birlikte Olduğunda Sünnetin Hükmü

Mâverdî, sünnetin hükümde başka bir asılla birlikte olmasını üçe ayırır. Birincisi Allah'ın kitabı, ikincisi başka bir sünnet, üçüncüsü ise icmadır.⁷⁷

3.5.2.1. Sünnetin Kitapla Birlikte Olması

Mâverdî'ye göre kitap (Kur'an), sünnetin hükmüne ya uygun, ya da onun zıddı olur. Sünnetin hükmü, kitabın hükmüne uygun olursa bu durumda hüküm, her iki asılla da sabit olur. Mâverdî burada bir noktaya daha dikkat çeker ki, o da şudur: Her iki asla bakılır. Sünnet zaman bakımından kitaptan önceyse, hükmün vâcipliği sünnetle sabit olur; kitap onu destekler. Aksi durumda, yani kitap sünnetten önceyse, hükmün gerekliliği kitapla sabit olur; sünnet ise onu destekler. Ancak sünnetin hükmü kitabın hükmüne zıtsa, onlardan biri sabit olup diğersinin hükmü ortadan kalkar. Bu da Mâverdî'ye göre üç kısımdır:⁷⁸

a) Kitabın hükmünün zaman bakımından önce olması durumunda, sünnet olmaksızın kitapla amel edilir. Çünkü kitap, sünnetle neshedilmez.⁷⁹

75 Burada bir hususun altını çizmekte fayda var ki, o da şudur: Ebû Hanîfe, kıyasa muhalif olan her hadîsi reddetmemiştir. Bu konuda belirleyici olan hususlardan birisi de râvînin, fakîh olup olmamasıdır. Ayrıca, şunu da hatırla tutmalıyız. Burada kıyas genel nitelikli şer'î hüküm anlamında kullanılmıştır. Sünnet-kıyas ihtilafı, Ebû Hanîfe'nin ve mezhepteki diğer âlimlerin görüşleri, ayrıca bu ihtilâfla ilgili hadîs örnekleri için bk. Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, trc. Osman Keskioglu (Ankara: DİB Yayınları, 2002), 298-309; İsmâil Hakkı Ünal, İmam Ebû Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001), 157-163; H. Yunus Apaydın, "Kıyas" (Fıkıh), *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 25: 530.

76 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 439.

77 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 439-440.

78 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 440.

79 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 440-441. Şâfiîler, kitabın sünnetle neshinin kabul etmemişlerdir. Bk. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle (İslâm Hukukunun Kaynakları)*, trc. Abdulkadir Şener-İbrâhim Çalışkan (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 65, 314. Hanefîler ise, kitabın sünnetle neshi konusunda bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Konu ile ilgili

b) Sünnetin hükmü zaman bakımından kitaptan önceyse, Şâfiîlere göre kitap olmaksızın sünnetle amel edilir. Çünkü Şâfiîlere göre sünnet, kitapla neshedilmez.⁸⁰ Şâfiîlerden -İbn Süreyc ve diğerleri gibi- sünnetin kitapla neshinin câiz olduğunu kabul edenlere göre, sünnet olmaksızın kitapla amel edilir. Ayrıca bu gruba göre sünnet, kitapla neshedilir.⁸¹

c) İki hükmün aynı anda vârit olması ve ikisinden birinin diğerinin önüne geçememe durumudur. Mâverdî'ye göre Şâfiîler, iki hükümden birinin kabul edilmesiyle ilgili olarak üç farklı görüş ortaya koymuşlardır:

Birinci görüşe göre, Allah'ın kitabındaki hüküm kabul edilir. Çünkü Allah'ın kitabı, sünnet için asıdır. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in "Benden size ne gelmişse onu Allah'ın kitabına arzedin. Kitaba uygunsu onunla amel edin. Muhalifse onu terk edin."⁸² dediği rivâyet edilmiştir.

İkinci görüşe göre, beyanın Hz. Peygamber'e has olmasından dolayı, sünnetin hükmü kabul edilir. Allah Teâlâ'nın "Peygamber size ne verdiyse onu alın. Size neyi de yasakladıysa ondan uzaklaşın." (el-Haşr 59/7) âyeti de buna delil getirilmiştir.

Üçüncü görüşe göre ise, her iki hükümden birisinin sabit olduğuna dair bir hüküm gelene kadar tavakkuf etmek gerekir.

Mâverdî bu üç görüşü serdettikten sonra, bunların dışında farklı bir görüş ortaya atar. Ona göre yapılması gereken şey, sünnetin hükmüne bakılmasıdır. Eğer sünnetin hükmü tahsis gerektiriyorsa, kitapla değil sünnetle amel edilir. Çünkü kitabın genel hükmü sünnetle tahsis edilebilir. Eğer nesih varsa, sünnet terk edilip kitapla amel edilir. Çünkü kitap, sünnetle neshedilmez.⁸³

3.5.2.2. Sünnetin Başka Bir Sünnetle Birlikte Olması

Mâverdî'ye göre her iki sünnet birbirine muvâfıkça, o ikisindeki fiil ve o fiili ifade eden söz birbirine uygun demektir. Her iki sünnet de ittifak halinde olunca, hüküm daha kuvvetli hale gelir, onunla amel etmek vâcip

olarak bk. İsmâil Hakkı Ünal, *Ebü Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı*, 213-217.

80 Şâfiî, *er-Risâle*, 67, 324, 326, 330, 605.

81 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 441.

82 Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb b. Mutayr eş-Şâmî el-Lahmî et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut, Dâru ihyai't-türâsî'l-Arabî, ts.), 2: 1429.

83 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 441-443.

olur. Eğer her iki sünnet, birbirlerine zıt hükümler ortaya koyuyorsa ve bu sünnetlerden biri sözle, diğeri fiille gerçekleşirse; fiil, söze tercih edilir. Örneğin, Hz. Peygamber'den bir hadîs vârit olur ancak o, hadîsin aksine amel eder. Bu durumda hüküm söze göre değil, fiile göre verilir. Mâverdî'ye göre bunun da üç çeşidi vardır:⁸⁴

Birincisi, söz ve fiilin birbirlerini nefyetmemeleridir. Mâverdî'ye göre bu durumda, her iki hükmü de kullanmak mümkündür. Buna, Hz. Peygamber'in ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklaması,⁸⁵ ancak daha sonra kendisinin namaz kılmaması⁸⁶ örnek verilebilir. Hz. Peygamber'in ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklaması o namazın, vakit namazı olmamasına hamledilir. Hz. Peygamber'in ikindiden sonra namaz kılmaması ise, namazın bir sebebi olduğunu gösterir. Bundan dolayı, her iki hükümle de amel etmek gerekir. Her iki hüküm de kullanılabilecek şekilde yorumlanır.⁸⁷

İkincisi, sözün umûmî, fiilin ise Hz. Peygamber'e has olma durumudur. Hz. Peygamber, bize visal orucu tutmayı yasaklamış; ancak kendisine caiz olmasından dolayı bu orucu tutmuştur.⁸⁸ Bu durumda, Hz. Peygamber'in genel ifadesi (visal orucu tutmayı bize yasaklaması), bizim için kabul edilir. Visal orucu ona has bir ibadet olduğundan dolayı, bunun yapılabirliği bizim için mümkün değildir.⁸⁹

Üçüncüsü ise, her iki hükmü de aynı anda kullanmanın mümkün olmamasıdır. Mâverdî'ye göre bu durumda, her iki hükmü aynı anda kullanmak mümkün değildir. Ayrıca bu durumda, iki hükümden birinin Hz. Peygamber'e has olduğu ortaya çıkmaz. Mâverdî'ye göre bu durumda sonra gelen hüküm, öncekini nesheder. O'na göre Şâfiîlerin bu konudaki zâhir olan hükmü şudur: Söz ancak sözle, fiil de ancak fiille neshedilebilir. Bazı Şâfiîler, söz ve fiilden birinin diğerini neshedebileceğini ifade etmişlerdir. Çünkü alınan hüküm, bizatihi sünnettir. Bu konuyla ilgili olarak şu örnekleri verebiliriz: Hz. Peygamber, hırsız hakkında şöyle buyurmuştur:

84 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 443-444.

85 Buhârî, "Mevâkîtü's-salât", 30, 31.

86 Tirmizî, "Mevâkî", 1; "Taharet", 59.

87 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 444.

88 Müslim, "Sıyâm", 55-58.

89 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 444.

“Beşinci defa işlerse onu öldürün.”⁹⁰ Daha sonra ona beşinci kez hırsızlık yapan biri getirildiğinde ise, onu öldürmemiştir.⁹¹ Bu durum, beşinci kez hırsızlık yapan kimseyi öldürme yasağının kaldırıldığı anlamına gelir. Bu konuyla ilgili başka bir örnek daha verebiliriz. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Zina eden evli erkek ve kadına yüz değnek ve recm vardır.”⁹² Hz. Peygamber, daha sonra Mâiz b. Mâlik'i ve Cüheyneli kadını recmetmiş ancak onlara yüz değnek vurmamıştır.⁹³ Bu durum celdenin (zina eden erkek ve kadına yüz değnek vurma) neshine delalet eder. Konuyla ilgili başka bir örnek de Hz. Peygamber'in imam hakkındaki şu sözüdür: “İmam namazı oturarak kıldırırsa, herkes oturarak kılsın.”⁹⁴ Sonra ashabına oturarak namaz kıldırdı. Ancak ashabı, onun arkasından ayakta kıldı.⁹⁵ Bu hadîs, cemaatin namazı oturarak kılması hükmünün mensuh olduğunu gösterir. Sözün fiili neshettiğini savunanlara göre ise, Hz. Peygamber'in zaman olarak daha sonra yaptığı fiiller, daha önce söylediği sözleri nesheder.⁹⁶ Yani hadîs fiil olduğu için değil, zaman bakımından daha sonra olduğu için sözü nesheder.

Mâverdî, Şâfiî mezhebine göre sözün, fiili neshedemeyeceğini belirtir. Hz. Peygamber'in fiillerinin sözlerine muhalif olması durumunda, hadîsin fiilden önce söylendiği sonucuna varılır. Buna göre Hz. Peygamber ilk olarak sözünü, başka bir sözle nesh etti; fiil daha sonra vârit oldu. İnsanlar artık nesh ortaya çıktığından dolayı, Hz. Peygamber'in nesh eden sözünü değil; sadece fiilini naklettiler.⁹⁷ Burada nesh eden sözle fiil aynı anlama gelmektedir.

Mâverdî burada farklı bir görüş ortaya atar. O'na göre hükümlerden hangisinin önce, hangisinin sonra olduğu bilinmiyorsa; sahabenin ameline göre birisi tercih edilir. Sahabenin iki hükümden birini yapması, di-

90 Ebû Davud, “Hudûd”, 21; Nesâî, “Kat' u's-sârik”, 15.

91 Nesâî, “Kat' u's-sârik”, 15.

92 Müslim “Hudûd”, 7; İbn Mâce, “Hudûd”, 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 476. Sebîl hadîsi olarak da bilinen bu hadîs ve recm tartışmaları için bk. Yusuf Ziya Keskin, *Recm Cezası* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2001), 121-131.

93 Müslim, “Hudûd”, 22-24; İbn Mâce, “Diyât”, 36.

94 Buhârî, “Ezan”, 10; Müslim, “Salât”, 4.

95 Buhârî, “Ezan”, 10; Müslim, “Salât”, 4.

96 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 445-446.

97 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 446-447.

ğerin nesh edildiği sonucunu doğurur. Amelle ilgili bir açıklama yoksa -hükümlerden ikisinden birinin sübutuna dair bir delil gelene kadar- beklemek gerekir.⁹⁸

3.5.2.3. Sünnetin İcmayla Birlikte Olması

Mâverdî'ye göre sünnetin icmayla birlikte olması üç türdür:⁹⁹

Birincisi, icmanın sünnete uygun olmasıdır. Mâverdî burada, Hz. Peygamber'in "Kâtile miras yoktur."¹⁰⁰, "Vârise vasiyet yoktur."¹⁰¹ ve bir kadınla halasının ve teyzesinin nikâhının birleştirmesini yasaklayan hadîslerini¹⁰² örnek vermektedir. Mâverdî'ye göre âlimler, bu tür sünnetle amelin gerekliliği hususunda icma etmişlerdir. Bunun sonucu olarak hüküm, sünnet ve icmayla sabit olur. Mâverdî'ye göre bu tür haberler, -her ne kadar mütevâtir olmasalar da- mütevâtir hükmündedirler.¹⁰³

İkincisi, icmanın, sünnetin hilâfına gerçekleşmesi durumudur. İcmanın sünnete muhalif olması, sünnetin mensuh olduğuna veya naklinin sahil olmadığına delalet eder. Bu durumda sünnet terk edilir ve icmayla amel edilir.¹⁰⁴

Üçüncüsü, sahabenin bir bölümünün sünnetle amelde ihtilâf etmesi durumudur. Sahabenin bir bölümü amel etmeyi terk etse bile, sünnetle amel etmek vâciptir. Çünkü terk edenin durumu, mezkûr sünnetle amel etmeye engel değildir.¹⁰⁵

Mâverdî'nin tespitine göre Şâfîiler, hadîsi bizzat Hz. Peygamber'den işiten sahabî olmadığında, diğer sahabîlerin rivâyet ettiği hadîsle amel edilip edilmeyeceği görüşünde ihtilâf etmişlerdir. Buna göre, râvinin hadîsi Hz. Peygamber'den işitip işitmediğinin sorulması gerektiğiyle ilgili olarak iki görüş ortaya atılmıştır:

98 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 447. Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin birbirleriyle ilişkisi için bk. Muhammed Ârûsî, *Ef'alü'r-Resûl* (Cidde: Dârü'l-Müctema', 1984), 247-268.

99 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 447.

100 Ebû Davud, "Diyât", 18; Tirmizî, "Ferâiz", 17.

101 Nesâî, "Vesâyâ", 5; İbn Mâce, "Vesâyâ", 6.

102 Buhârî, "Nikâh", 27; Müslim, "Nikâh", 37-39; Ebû Davud, "Nikâh", 12.

103 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 447-448.

104 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 448.

105 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 448.

Birinci görüşe göre, hadîsle amelin gerekli olması için ona hadîsi Hz. Peygamber'den bizzat işitip işitmediğinin sorulması gerekir.

İkinci görüşe göre ise, sormak gerekmez ve onunla amel etmek câiz olur. Mâverdî'ye göre râvinin hadîsi işitip işitmediğini sormak gerekli olsaydı, gâib olan râvinin hadîsi işitmesi için hicret etmesi gerekirdi.

Mâverdî bütün bu görüşleri serdettikten sonra, kendi görüşünü "Bana göre en doğru olan şudur." sözüyle ortaya koyar. O'na göre, soru sormanın zorunluluğu ihtilâflıdır. Eğer sünnet, azimete dair hüküm içeriyorsa; sahabeye hadîsi işitip işitmediğinin sorulması gerekmez. Hüküm eğer ruhsata dair bir kuralsa; râvinin, sahabîye hadîsi işitip işitmediğini sorması gerekir. Çünkü azimet bağlayıcı, ruhsat ise sorumluluğu düşürücüdür.¹⁰⁶ Yani amel etmede kolaylaştırıcıdır.

4. *Edebü'l-Kâdî*'de Haber

Mâverdî, eserinin ilgili kısmında haberin tanımına değinmediğinden biz de Mâverdî'nin görüşleri doğrultusunda haberin çeşitlerini açıklayacağız.

4.1. Haber ve Çeşitleri

Mâverdî sünnetin delil oluşunu inceledikten sonra, haber çeşitlerine geçer ve haberi müstefiz, mütevâtir ve âhad olmak üzere üçe ayırır.¹⁰⁷

Üçlü tanım ve tasnife geçmeden önce, şu tespiti yapmamız yerinde olur. Geleneksel tasnifte özellikle hadîşçilerin haberi (hadîs), mütevâtir ve âhad olmak üzere esasen ikiye ayırdıkları görülür. Müstefiz veya meşhur hadîsler ise, âhad hadîs içinde değerlendirilir. Hadîslerin kuvvet dereceleri ise, sırasıyla mütevâtir, meşhur/müstefiz ve âhad haberdir.¹⁰⁸ Ancak, -birazdan da görüleceği üzere- Mâverdî'nin eserinde farklı bir tasnif ve sıralama sözkonusudur. Mâverdî haberi ikiye değil, üçe ayırmakta; müstefiz haberi de en kuvvetli haber olarak vermektedir.¹⁰⁹ Bu taksimde, eserin

106 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 448.

107 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, I, 371.

108 Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllâtif Zebîdî, "Mukaddime", *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, trc. Bâbânzâde Ahmet Naim (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1982), 1: 101; İsmâil Lütü Çakan, *Hadîs Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1999), 108.

109 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 371.

yargılama usûlüne ait olduğu muhakkak göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla Mâverdî, müstefiz haberle aynı zamanda günlük hayatta meşhur olmuş haberleri de kastetmektedir. Şimdi, konuyla ilgili açıklamalara geçebiliriz.

4.1.1. Müstefiz Haber

Mâverdî'ye göre müstefiz haber, iyiden ve kötüden yayılarak ortaya çıkar. Âlim ve câhil kimse o haberi tahkik eder ve haberi getiren (muhibir) hakkında ihtilâf etmezler. Haberi işiten kimse o haberle ilgili bir şüphe taşımaz. Müstefiz haberin başlangıçtaki yayılması, sonundaki yayılması gibidir. Mütevâtir haberde olduğu gibi başlangıçta tek olup, sonradan çok kişinin rivâyeti değildir. Müstefiz haber, her iki durumda da bir topluluğun rivâyetidir. Bunun için, durum bakımından haberlerin en güçlüsü, hüküm bakımından en sağlamıdır.¹¹⁰

4.1.2. Mütevâtir Haber

Mâverdî'nin, mütevâtir haber tanımı şöyledir: Mütevâtir haber, başlangıçta tek kişiden tek kişiye nakledilen, sonunda sayıları yalanda ve hatada birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğa ulaşan haberdir. Bu topluluğun haberlerinden şek ve şüphe duyulmaz. Mütevâtir haberin başlangıcı âhaddir, yani başlangıcı itibariyle o âhad haberdendir; sonu bakımından mütevâtir seviyesine ulaşır. Mütevâtir haber böylece, müstefiz habere başlangıçta muhalif olup, sonunda muvâfık olur.¹¹¹ Mâverdî, bu iki haber türünü açıkladıktan sonra bunların farklı ve ortak yönlerini maddeler halinde sıralar. Buna göre bu iki haberin farklı yönleri şunlardır:

1. Sayı bakımından başlangıçta muhâlif, sonunda ise muvâfıktırlar.
2. Müstefiz haberde râvinin adaleti aranmaz (râvinin adaletine ihtiyaç duyulmaz). Mütevâtir haberde ise, râvînin adaleti gözetilir.
3. Müstefiz haber, rivâyet kastı olmadan -kendiliğinden- yayılır. Mütevâtir haber ise, rivâyet kastıyla yayılır.¹¹²

Müstefiz ve mütevâtirin ortak yönü ise şudur:

110 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 371.

111 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 371.

112 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 372.

Her iki haber, şüpheyi giderme ve kendisiyle ilmin gerçekleşmesi bakımından eşittirler. Her iki haberde de, şüphenin giderilmesi ve uydurmaya mani olma hususlarında sayı sınırı yoktur. Haber vereni nefyetme şartı, yalan üzere birleşmelerinin mümkün olmaması, yanılma ve hatada birleşmelerinin men edilmesidir ki, şüphe ortadan kalksın ve yakîn elde edilsin. Bu durum asırdan asıra bugüne kadar böyle devam eder. Sünnetle ilgili haberlerden müstefiz olanın örneği namazdaki rekâtların sayısı, mütevâtir olanın örneği ise zekâtların nisabıdır.¹¹³

Mâverdî bundan sonra, haberleri tasnifiyle ilgili vârid olabilecek itirazları dillendirir ve onlara cevap verir. O'nun konuyla ilgili söylediklerini kendi ifadesinden aktaralım:

“Hristiyanlarda Mesih'in ölümü şuytu bulmuştur (istifâza)” denirse, “Allah, onların yalanını haber vermiştir” deriz. “Mesih'in ölüm haberi dört kişiden nakledilmiştir. Matta, Markus, Luka ve Yuhanna. Onlar Mesih'in ölümüne şâhit olduklarını söylemişlerdir. Dolayısıyla haber, müstefiz olmuştur” denirse, şöyle cevap veririz: Onların adedi (dört) yalan üzere birleşmeleri mümkün olan bir sayıdır. Onların haberi sonradan yayıldı (istifâza haber oldu). Haberin aslı âhaddır, yayıldıktan sonra müstefiz olmuştur.”¹¹⁴

4.1.3. Âhad Haberin Bölümleri

Mâverdî, âhad haberi şu şekilde tarif etmiştir: Âhad haber, tek kişinin veya yalan, yanılma ve hatada birleşmeleri mümkün olan az sayıda kişinin haberi.¹¹⁵

Mâverdî'nin âhad haberin bölümleriyle ilgili açıklamalarına geçmeden önce, onun bu konuyla ilgili farklı bir tutumundan söz etmemiz gerekmektedir. Hadîsçiler, âhad haberi hükme delâleti bakımından sahih, hasen ve zayıf olmak üzere üçe,¹¹⁶ râvî sayısı açısından ise, garib, aziz ve meşhur diye yine üçe ayırmaktadırlar.¹¹⁷ Mâverdî ise farklı bir tasnife giderek, âhad haberi muhtevası yönünden bölümlere ayırmaktadır. O'na

113 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 372.

114 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 373-374.

115 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 374.

116 Çakan, *Hadîs Usûlü*, 108.

117 Subhi es-Sâlih, *Ulûmu'l-Hadîs ve mustalâhuhu* (Beyrut: 1996), 151-152.

göre âhad haber muamelât, şahitlik, ahkâm ve ibadet haberleri olmak üzere üçe ayrılır.¹¹⁸ Bu farklı tasnifin sebebi muhtemelen, eserin yargılama usulüne dair olmasıdır. Mâverdî bundan dolayı, âhad haber içinde bir kadının karşılaşılabileceği bütün haber çeşitlerine yer verdiğini tahmin etmekteyiz. Şimdi, âhad haberin bölümlerine geçebiliriz.

4.1.3.1. Muamelât Haberleri

Bu tür haberlerde haber verenin adaleti gözetilmez, ancak nefsin haberden tatmin olması gözetilir. Bu tür haberler müslüman-kâfir, küçük-büyük fark etmez, herkesten kabul edilir. Bu kimselerden herhangi biri “Bu sana filânın hediyesidir.” dediğinde bu sözle amel edilir.¹¹⁹ Burada dikkat edilirse, Mâverdî'nin muamelât haberlerinden kastı, sadece sünnette geçen muamelat haberleri değil; aynı zamanda günlük hayatta insanların kullandıkları haberlerdir.

4.1.3.2. Şâhitlik Haberleri

Mâverdî, şâhitlikle ilgili haberlerde, dinin ortaya koyduğu ve üzerinde icma edilen iki şarta itibar edildiğini söyler:

Birincisi, adalet şartıdır. Bu sorumluluğun sahibi kimseler ehli-sıyânedir. Şâhitlik haberleriyle ilgili olarak, sıdk ve sıyâne ehli oldukları için onların adaletine itibar etmek gerekir.

İkincisi, sayı şartıdır. Bu noktada dinin ortaya koyduğu şeye itibar edilir. Bu sayının en çoğu zinada olduğu gibi dört, en azı ise mallar hususunda ikidir. Böylece, -her ne kadar muamelât ve şahitlikle ilgili haberler ahâd olsa da- bu iki açıdan (adalet ve sayı) şâhitlik haberleri, muamelât haberlerinden daha ağır şartları ihtiva etmektedir.¹²⁰

4.1.3.3. Ahkâm ve İbadet Haberleri

Mâverdî'ye göre, ahkâm ve ibadetle ilgili haberlerde âhad haberin kabul edilip edilmeyeceği ihtilâflı bir konudur. O'nun aktardığına göre Ebû Bekr Abdurrahmân b. Keysân el-Esamm (v. 200/816) ve İbn Uleyye'den (v. 193/809) oluşan bir grup, ahkâm ve ibadetle ilgili konularda

118 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 374.

119 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 375.

120 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 375-376.

haber-i vâhidi delil olarak kabul etmemişlerdir. Onlar, ilim gerektirmediği düşüncesiyle âhad haberi bırakıp diğer delillere yönelmişlerdir. Bu gruba göre haber-i vâhid eğer ilim gerektirseydi, diğer âlimler de onunla amelin gerekli olduğunu söylerdi.¹²¹

Mâverdî, cumhur fukahanın -az önce söylediğimiz şartların gerçekleşmesi durumunda- ahkâm ve ibadetle ilgili meselelerde haber-i vâhidin delil olduğunu ve onunla amelin gerekliliğini kabul ettiklerini söyler. "Onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak (tafakkuh) ve döndüklerinde kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya!"¹²² âyetini bu görüşünü desteklemek için nakleder. Mâverdî'ye göre, tek kalan âhad haberle amel etmek gerekli olmasaydı; yukarıda zikrettiğimiz âyet, tevâtür ve istifâza yoluyla gelen bilgiyle hüküm vermeyi emrederdi.¹²³

Mâverdî, âhad haberin hüccet olmasıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in Muaz b. Cebel'i Yemen'e göndermesini ve oradaki faaliyetlerini delil olarak zikretmiştir. Konuyla ilgili olarak Mâverdî'nin açıklamaları şöyledir:

"Resûlullah, Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderdi. O da Yemen halkına sünnetleri, ibadet bilgilerini ve nisap miktarlarını öğretti. Muaz (r.a.), Yemen halkına hükümleri açıkladı, onlar da onun haberiyle bu hükümlere uydular. Yemen halkı, Muaz'ın verdiği hükümlerini desteklemek için Resûlullah'tan başka birini istemediler. Bundan dolayı, âhad haberin o insanlara ulaştırılmasıyla Resûlullah'tan tebliğ farzıyeti düşmüştür ve âhad haberin kabulü gerekli olmuştur. Eğer bu tür haberlerde tevâtür sayısı gerekli olsaydı; Yemen halkı, tevâtüre ulaşacak sayıyı Hz. Peygamber'den talep ederdi. Fetva soranın, müftünün fetvasıyla amel etmesi caiz olduğuna göre; kendisine haber ulaşan kimsenin de haberi getirenin rivâyetine göre amel etmesi caizdir. Çünkü o ikisi (fetva ve rivâyet), din ahkâmında eşittir."¹²⁴

121 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 376-377.

122 Âyetin tam metni şöyledir: (Ne var ki) Mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse, onların her kesiminden bir grup da din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki, sakınırlar. (et-Tevbe 9/122).

123 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 377.

124 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 377-378.

4.2. Âhad Haberde Sayı

Mâverdî, âhad haberin bölümlerini ele aldıktan sonra, onunla ilgili olarak sayı meselesini ve râvî sayısına göre habere itibar edilip edilmeyeceğiyle ilgili görüşlerini ortaya koymuştur.

Mâverdî'ye göre âhad haberi hüccet kabul edenler, râvî sayısında ihtilâfa düşmüşlerdir. Irak ehlinin¹²⁵ bir kısmı âhad haberi ancak, -şâhitliğin en azında olduğu gibi- iki kişinin iki kişiye, böylece Hz. Peygamber'e ulaşması şartıyla kabul etmişlerdir. Âhad haberi hüccet kabul eden diğer âlimler ise, -şâhitlikle ilgili en fazlasında olduğu gibi- dört kişinin dört kişiye rivâyetini kabul etmişlerdir.¹²⁶

Mâverdî, Şâfiî'nin ve cumhur fukahânın, haber-i vâhidde râvî sayısına itibar etmediklerini söyler. Onlara göre, haber-i vâhidle amelin vacip olması bakımından tek kişinin haberiyle cemaatin haberi aynıdır. Hz. Ebûbekir, ninenin mirası ve Mecûsîler'den cizye alınması hususlarında; Hz. Ömer de ceninin diyeti konusunda âhad haberle amel etmişlerdir. Hiç kimse, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'i, haberlerinin yayılması ve meşhur olması gerektiğini gerekçe göstererek inkâr etmemiştir. Çünkü ihtiva ettiği ihtimalden dolayı, iki veya dört kişiden haber almak ve kabul etmek caiz olduğu gibi, tek kişiden haber almak da caizdir. Şâhitlik yoluyla gelen muamelât haberlerini kabul etmek, yine aynı yolla gelen ahkâm haberlerini kabul etmekten daha evladır. Çünkü ahkâm haberleri, şâhitlik ve muamelât haberleri arasında bir noktadır. Bundan dolayı, her iki haber de âhad kabul edildiğine göre, ahkâm haberleri de âhad haber olarak kabul edilir.¹²⁷

4.3. Haber-i Vâhidin Başka Bir Delille Çatışması

Mâverdî'ye göre, tek kişinin ve topluluğun haberini kabul etmek gerekir ve akıl o haberi reddetmediği müddetçe, kapsamıyla beraber o haberle amel etmek vaciptir. Mâverdî bundan sonra, konuyla ilgili görüşleri ele alıp değerlendirmişti.

O'na göre Ebû Hanîfe, asıllarla çatıştığında âhad haberle amel et-

125 Ehl-i re'y tabiri için bk. M. Esad Kılıçer, "Ehl-i Re'y", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10: 520.

126 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 378.

127 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 378-380.

mekten sakınmıştır.¹²⁸ Ebû Hanîfe bu sebeple, musarrât¹²⁹ hadîsiyle¹³⁰ amel etmemiştir. İmam Mâlik ise, Medine halkının ameliyle çatıştığında haber-i vâhidle amel etmemiştir. Bu yüzden, bizzat kendisi rivâyet ettiği halde; alışverişte meclis muhayyerliğiyle¹³¹ ilgili hadîsle¹³² de amel etmemiştir.¹³³

Mâverdî'ye göre her iki görüş de fâsiddir. Çünkü haber-i vâhid, başka herhangi bir asılla reddi caiz olmayan önemli bir asıldır. Mâverdî, İmam Mâlik'in görüşüne ise şöyle bir itirazda bulunmuştur: Haber-i vâhid, Ehl-i Medine için de bir hüccettir. Bundan dolayı, Medine halkının ameliyle haber-i vâhidin reddedilmesi caiz değildir. Ancak haber-i vâhidle amel vâcib olsa bile, bu -müstefîz ve mütevâtir haberin aksine- bâtın ilim gerektirmez.¹³⁴ Yani haber-i vâhid, zâhir ilim gerektirir.

Mâverdî, Şâfiîler'in haber-i vâhidin zâhir ilim gerektirip gerektirmediği hususunda ihtilâf ettiklerini ve iki görüş ortaya attıklarını söyler:

Birinci görüşe göre, haber-i vâhid ilim gerektirmez. Çünkü ilmin zâhiri, bâtının neticelerindedir. İkisi birbirinden ayrılmaz.

İkinci görüşe göre ise, haber-i vâhid ilim gerektirir. Çünkü nefsin o haberden itminan bulması, onun vacip olduğunu gösterir. Nefis o haberden itminan bulmazsa, o haber sadece zannî bilgi olur.¹³⁵

128 Hanefî usûlcülerinin birtakım asıllara aykırı olduğu için terk edildiğini belirttikleri haber-i vâhid konusu aslında hadîs tenkidinden başka bir şey değildir. Nitekim konuyla alakalı olarak gösterilen rivâyetler bir ayete, bir hadîse, bir kıyasa, bir maslahata yahut bir örfe aykırı olduğu için terk edilen haberlerdir. Bk. Ünal, *Ebû Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı*, 150.

129 Musarrât: Alıcıyı aldatmak amacıyla satışa çıkarılmadan önce bir müddet sütü sağılmayan hayvan demektir. Bk. Şükrü Özen, "Musarrât", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 31: 240-241.

130 Buhârî, "Buyû", 65; Müslim, "Buyû", 11; Ebû Davud, "Buyû", 46.

131 Meclis muhayyerliği: Akdin taraflarından her birinin, sözleşme tamamlandıktan sonra akit meclisi (sözleşme görüşmelerini sağlayan beraberlik) sona ermedikçe, sözleşmeyi tek taraflı olarak feshetme hakkına sahip olması demektir. Bk. Zekiyyüddîn Şa'bân, *Uşûli'l-fıkhi'l-İslâmî* (y.y., el-Mektebetü'l-Hanefiyye, ts.), 74.

132 Buhârî, "Buyû", 42-47; İbn Mâce, "Ticarât", 17.

133 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 380.

134 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 381.

135 Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1: 381.

Sonuç

Bu çalışmamızda *Edebü'l-kâdî* adlı eseri çerçevesinde Mâverdî'nin sünnet anlayışını ele aldık.

Mâverdî sünnetin şer'î asılların ikincisi olduğu beyan etmiş, bunu delillendirme sadedinde ilgili âyetlere sıkça atıfta bulunmuştur. Sünnet ikinci kaynak olduğundan dolayı Allah Tealâ, mücmel ve müteşâbihteki gizliliği, hükümleri ve maslahatları beyan etmeyi Hz. Peygamber'e bırakmıştır.

Mâverdî, Şâfiî olmasına, imamının ve mezhebinin görüşlerini savunmasına rağmen; zaman zaman mezhebin dışında kendine has görüşler de serdetmiştir. Mâverdî'nin sünnetle ilgili özgün görüşlerini vurgulamanın faydalı olduğunu düşünmekteyiz. Mâverdî, klasik usûl kitaplarındaki sünneti yapı yönünden Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrirleri şeklinde üçe ayıran tasniften bahsetmez. O, bu üç unsura sünnetin kaynakları olarak değinir. Mâverdî, sünneti farklı bir şekilde tasnif etmiştir. O'na göre sünnet, sünnetin kendisinden alındığı şey (sünnetin kaynakları), sünnetin beyan olması ve sünnetle amelin zorunlu olduğu haller şeklinde üçe ayrılmaktadır.

Mâverdî, eserinde farklı bir sistem takip etmiştir. Bu cümleden olarak, *Edebü'l-kâdî*'de diğer eserlerde göremeyeceğimiz türden ve oldukça fazla başlıklandırma göze çarpmaktadır. Mesela Mâverdî, sünnetin kaynaklarını Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrirleri olarak üçe ayırmıştır. Hz. Peygamber'in fiillerini ise, dinle alakalı olan (diyanât) ve dinle alakalı olmayan fiilleri olmak üzere ikiye; Hz. Peygamber'in dinle ilgili fiillerini de, Hz. Peygamber'in kendi fiiline uymayı emrettiği fiiller, Hz. Peygamber'in kendisine uymayı nehyettiği fiiller ve Hz. Peygamber'in emir veya nehyden mücerret olan fiilleri olmak üzere üçe ayırmaktadır.

Mâverdî'nin özgünlüğüyle ilgili diğer bir husus da şudur: Geleneksel sınıflandırmada hadîsçiler, hadîsi mütevâtir ve âhad olmak üzere esasen ikiye ayırmışlar, müstefiz haberi de âhad içinde değerlendirmişlerdir. Buna karşın Mâverdî, haberi müstefiz, mütevâtir ve âhad olmak üzere üçe ayırmıştır. O'na göre hadîslerin kuvvet dereceleri ise sırasıyla müstefiz, mütevâtir ve âhad haberdir. Mâverdî, âhad haberle ilgili farklı bir izah getirmiştir. Hadîsçiler, âhad haberi râvî sayısı açısından sahih, hasen ve zayıf olmak üzere üçe; hükme delâleti bakımından ise garib, aziz ve meşhur

diye yine üçe ayırmışlardır. Buna karşın Mâverdî, âhad haberi muhtevası yönünden muamelât, şâhitlik, ahkâm ve ibadet haberleri olmak üzere üçe ayırmıştır. Mâverdî'nin muamelât haberlerinden kastı sadece sünnette geçen muamelat haberleri değil, aynı zamanda günlük hayatta insanların kullandıkları ve bu yönüyle hukuka konu olan haberlerdir.

Mâverdî'ye göre biri kitaptan, diğeri sünnetten olmak üzere iki farklı hüküm aynı anda bulunup da ikisinden birinin diğeri tercih edilememesi durumunda, Şâfiîler'de üç farklı görüş belirtilmiştir: İlk görüşe göre sünnet için asıl olduğundan, Allah'ın kitabındaki hüküm kabul edilir. İkinci görüş, beyanın Hz. Peygamber'e has olmasından dolayı, sünnetin hükmünün kabul edilmesi gerektiğidir. Üçüncü görüşe göre ise, her iki hükümden birisinin sabit olduğuna dair bir hüküm gelene kadar beklemek gerekir. Mâverdî bu üç görüşü ifade ettikten sonra, farklı bir görüş ortaya atar. Ona göre yapılması gereken şey, sünnetin hükmüne bakmaktır. Eğer sünnetin hükmü tahsis gerektiriyorsa, sünnetle amel edilir. Çünkü kitabın genel hükmü, sünnetle tahsis edilebilir. Neshin varlığı durumunda ise, sünnet terk edilip kitapla amel edilir. Çünkü kitap, sünnetle neshedilmez.

Mâverdî, Şâfiî mezhebine göre sözün, fiili neshedemeyeceğini; Hz. Peygamber'in sözlerinin fiillerine muhalif olması durumunda, hadîsin fiilden önce söylendiğinin kabul edildiğini belirtir. Buna göre Hz. Peygamber ilk olarak sözünü, başka bir sözle neshetmiş; fiil daha sonra vârit olmuştur. Nesh ortaya çıktığından dolayı da, Hz. Peygamber'in sözü değil; fiili nakledilmiştir. Ancak Mâverdî burada mezhebinden farklı bir görüş ortaya atmıştır. Ona göre hükümlerden hangisinin önce, hangisinin sonra olduğu bilinmiyorsa; sahabenin ameline göre tercihte bulunmak gerekir. Sahabenin iki hükümden birini yapması bizi, diğeri neshedildiği sonucuna götürür. Amelle ilgili herhangi bir açıklama yoksa beklemek gerekir.

Haber-i vâhidin başka bir delille çatışması durumunda Mâverdî'ye göre, tek kişinin ve topluluğun haberinin kabul etmek gerekir. Akıl o haberi reddetmediği müddetçe, kapsamıyla beraber o haberle amel etmek vaciptir.

Mâverdî ayrıca âhad haber ve onunla amelin gerekip gerekmediği üzerinde durmuştur. O'na göre Ebû Hanîfe, asıllarla çatıştığında -musarrât hadîsinde olduğu gibi- âhad haberle amel etmemiştir. İmam Mâlik ise, Medine halkının ameliyle çatıştığı durumlarda haber-i vâhidle ameli reddetmiştir. Bu yüzden bizzat kendisi rivâyet ettiği halde, alışverişte meclis

muhayyerliğiyle ilgili hadîsle amel etmemiştir. Mâverdî her iki görüşle de ilgili değerlendirmelerde bulunur ve her ikisinin de geçersiz olduğunu söyler. Bunun sebebi, haber-i vâhidin başka herhangi bir asılla reddi caiz olmayan önemli bir asıl olmasıdır. Mâverdî, İmam Mâlik'in görüşüne de şu şekilde bir itiraz yöneltir: Haber-i vâhid, Ehl-i Medine için de bir hüccet olduğundan dolayı, Medine halkının ameliyle haber-i vâhidin reddedilmesi caiz değildir.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Aktan, Hamza. "Âkile". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 2: 248-249. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Apaydın, H. Yunus. "Kıyas" (Fıkıh). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 25: 529-539. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Ârûsî, Muhammed. *Ef'alü'r-Resûl*. Cidde: 1984.

Âsım Efendi. *Kâmus Tercümesi*. İstanbul: 1887.

Bâbânzâde Ahmet Naim. "Mukaddime". Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllâtif Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*. trc. Bâbânzâde Ahmet Naim, Ankara: DİB Yayınları, 1982.

el-Bağdadî, Bâbânzâde İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müelîfîn ve asâru'l-musannifîn*. Beyrut: 1992.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-i İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967.

Brockelmann, Carl. "Mâverdî". *İslâm Ansiklopedisi*. 5: 409-410. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.

Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Literatur (GAL)*. Leiden: 1943.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Çağrıcı, Mustafa. "Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 10: 406-408. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Çakan, İsmâil Lütfi. *Hadîs Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1999.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ebû Zehra, Muhammed. *Ebû Hanîfe*. (Trc. Osman Keskioglu), Ankara: DİB Yayınları, 2002.

Elmalılı, Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Yenda Yayınları, 2001.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.

Ercal, Mehmet. "el-Ahkâmü's-sultâniyye". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 1: 555-556. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Erturhan, Sabri. "Mâverdi ve 'el-Hâvi'l-kebîr' Adlı Eseri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1999): 471-490.

Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. İstanbul: Ufuk Yayınları, ts.

İbn Mâce, Ebû Abdullah el-Kazvinî, *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

İbnü'l-Cevzî. *el-Muntazam, fî târîhi'l-ümem ve'l-mülûk*. nşr. Muhammed-Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1993.

İbn Kesîr, İsmâil b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: ts.

Kallek, Cengiz. "Mâverdi". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 28: 180-185. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Kandemir, M. Yaşar. "Hatîb el-Bağdadî". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 6: 452-460. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Karatay, Fehmi E. ve Reşer, Osman. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Katalogu*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınevi, 1962, nr. 4319.

Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1992.

Kehhâle, Ömer Rıza. *el-Mu'cemu'l-müellifîn*. Beyrut: Mektebetü'l-mesnâ, 1993.

Keskin, Yusuf Ziya. *Recm Cezası*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2001.

Kılıçer, M. Esat. "Ashâbü'l-vücûh". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 3: 472-472. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Kılıçer, M. Esat. "Ehl-i Re'y". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 10: 520-524. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Ahkâmü's-sulṭâniyye: İslâm'da Hilâfet ve Devlet Hukuku*. trc. Ali Şafak, İstanbul: Bedir Yayınları, 1994.

el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*. nşr. Mustafa es-Sekkâ-Muhammed Şerif Sükker, Beyrut: Dâru ihyâ'î'l-ulûm, 1988.

el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü'l-kâdî*. nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân, Bağdad: Dâru ihyâ'î't-türâsî'l-İslâmî, 1971.

el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü'l-kâdî*. Süleymaniye Ktp. Katalogu (İstanbul) 29, nr. 381.

el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Siyaset Sanatı: Nasîhatü'l-mülûk*. trc. Mustafa Sarıbiyık, İstanbul: Ark Kitapları, 2000.

el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Teshîlü'n-naẓar ve ta'cîlü'z-zafer*, nşr. Rıdvân es-Seyyid, Beyrut: Dârü'l-ulûmi'l-Arabiyye, 1987.

Mâlik b. Enes, ebû Abdillâh. *el-Muvatta'*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.

Müslim, İbn Haccâc Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, en-Nîsâbü'rî. *el-Câmiu's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b.Şuayb. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Öğüt, Salim. "Edebü'l-kâdî". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 10: 408-410. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Özen, şükrü. "Musarrât". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 31: 240-241. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Özen, Şükrü. "Müzenî". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 32: 246-250. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

es-Sâlih, Subhi. *Ulûmu'l-Hadîs ve Mustalâhuhu*. Beyrut: 1996.

es-Serhân, Muhyî Hilâl. "Mukaddime", Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*. Bağdad: Dâru İhyâi't-türâsi'l-İslâmî, 1972.

Seyyid Kutub. *Fîzılâli'l-Kur'an*. İstanbul: Madve Yayınları, ts.

es-Sübkî, Tâceddin Abdülvehhâb b. Ali. *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*. thk. Mustafa Abdulkâdir Ahmed Atâ, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2012.

Sümertaş, Burhan, *Mâverdî ve en-Nüket ve'l-'uyûn Adlı Eseri*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir: 2002.

Şa'bân, Zekiyyüddîn. *Uşûli'l-fıkhi'l-İslâmî*. y.y., el-Mektebetü'l-Hanefiyye: ts.

eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle (İslâm Hukukunun Kaynakları)*. Trc. Abdulkadir Şener-İbrâhim Çalışkan, Ankara: TDV Yayınları, 1997.

Şirvânîzâde, Mehmed Rüşdü Paşa. *Düstûrû'l-vüzerâ Tercümesi*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 2690, 6929, 9610.

et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb b. Mutayr eş-Şâmî el-Lahmî. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. nşr, Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.

Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. *Miftâhu's-sa'âde ve Mısbâhu's-Siyâde fî mevzuati'l-ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1985.

et-Tirmizî, Ebû İsa, *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ünal, İsmâil Hakkı. İmam Ebû Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu. Ankara: DİB Yayınları, 2001.

Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm Kâmûsü't-terâcim*. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyin, 1992.